ABDULLA QODIRIY JADID ADABIYOTINING YORQIN SIYMOSI

Sultonova Feruzabonu
Osiyo texnologiyalar universiteti magistranti
https://doi.org/10.5281/zenodo.23177594

Annotatsiya. Maqola Abdulla Qodiriy realistic nasr asoschilaridan biri bo'lganligi,hamda uning ijodi millatning ijtimoiy ma'naviy uygonish jarayoni bilan chambarchas bog'liqligi yozuvchining asarlarida davr muammolarini yuksak darajadagi saviya bilan aks ettirilgani keltirib o'tilgan.
Kalit so'zlar: kulgi,jamiyat tanqidi,ijtimoiy muammolar,mashxur hajviy asarlar,ikkiyuzlamachilik, soxta dindorlik.

Kirish. O'zbek adabiyotida Abdulla Qodiriy alohida o'rin egallaydi. U nafaqat estedodli yozivchi, balki xalqning ma'naviy uyg'onishi, milliy tafakkurning rivojlanishi yo'lida xizmat qilgan buyuk jadid adibidir. Uning asarlario orqali xalqning dardi, orzu intilishlari va ozodlikka bo'lgan umidi aks etgan. Abdulla Qodiriy 1894-yilda Toshkent shahrida tavallud topgan. U eski maktab va madrasada tahsil olgan bo'lsa-da, zamonaviy bilimlarga intildi. Jadidchilik harakati ta'sirida xalqni ilm-ma'rifatga chaqirish, eskicha fikrlashdan voz kechish g'oyalarini ilgari surdi. XX asr boshlarida Turkistonda jadidchilik harakati keng quloch yozayotgan edi. Munavvarqori, Behbudiy, Fitrat kabi ma'rifatparvarlarning faoliyati yosh Abdulla Qodiriyning qarashlariga kuchli ta'sir ko'rsatdi. U xalqni jaholatdan qutqarishning eng asosiy yo'li ilm va ma'rifat ekanligini anglab yetdi. Shu sababli o'z ijodida xalqni uyg'onishga, yangicha fikrlashga va taraqqiyotga undashni bosh maqsad qilib oldi.

Tadqiqot muhokamasi. Abdulla Qodiriy jadid adabiyotining eng yirik namoyandalaridan biri sifatida taniladi. Jadid adabiyoti xalqni ma'rifatga chorlovchi, jamiyatdagi kamchiliklarni tanqid qiluvchi va milliy uyg'onish g'oyalarini targ'ib qiluvchi adabiyot edi. Qodiriy ana shu vazifani o'z asarlari orqali muvaffaqiyatli amalga oshirdi. Uning ijodida millat taqdiri, inson erki, adolat va taraqqiyot masalalari asosiy o'rinni egallaydi. Qodiriy xalq hayotini oddiy va tabiiy tasvirlash orqali kitobxon qalbiga chuqur kirib bora oldi. U eski urf-odatlarning zararli tomonlarini tanqid qilib, insonlarni zamonaviy hayotga moslashishga da'vat etdi. Qodiriy o'zbek adabiyotida realistik roman janriga asos soldi. Adibning asarlarida kuchli realizm mavjud. Qahramonlarning xarakteri, voqealar rivoji va tarixiy muhit nihoyatda jonli tasvirlangan. Shu jihatdan Abdulla Qodiriy o'zbek realizm adabiyotining asoschilaridan biri hisoblanadi. Uning "O'tkan kunlar" romani o'zbek romanchiligining ilk namunasi hisoblanadi. Ushbu roman 1925-yilda nashr etilgan bo'lib, o'zbek adabiyotidagi birinchi realistik roman sifatida e'tirof etiladi.

Asarda XIX asr oxiridagi Turkiston hayoti, xalqning turmushi va ijtimoiy muammolari keng yoritilgan. Roman markazida Otabek va Kumushning muhabbati tasvirlanadi. Otabek — zamonaviy fikrlovchi, adolatparvar va ilg'or qarashlarga ega yigit. Kumush esa oqila, vafodor va go'zal o'zbek ayolining timsolidir. Ularning sevgisi orqali yozuvchi insoniy fazilatlarni ulug'laydi. Asarda faqat muhabbat emas, balki jamiyatdagi illatlar ham tanqid qilinadi.

Ayniqsa, eski urf-odatlar, jaholat, ichki nizolar va xotin-qizlar taqdiriga befarqlik roman orqali ochib beriladi. Qodiriy bu asari bilan xalqni o‘tmish xatolaridan saboq olishga undaydi. “O‘tkan kunlar” romani o‘zining boy tili, badiiy mahorati va tarixiy haqqoniyligi bilan kitobxonlarni maftun etadi. Ushbu asar bugungi kunda ham sevib mutolaa qilinadigan eng mashhur romanlardan biridir. Asarda XIX asr Turkiston hayoti, inson taqdiri, muhabbat va ijtimoiy muammolar mahorat bilan tasvirlangan. Adibning yana bir yirik asari “Mehrobdan chayon” romanidir.

Ushbu asarda ham jamiyatdagi adolatsizlik, mansabparastlik va jaholat tanqid qilinadi. Asar qahramoni Anvar ilmli, vijdonli va haqiqatparvar inson sifatida tasvirlangan. Roman orqali Qodiriy o‘sha davrdagi diniy mutaassiblik va poraxo‘rlik kabi illatlarni fosh qiladi. Yozuvchi xalqning baxtli hayot kechirishi uchun jamiyat adolatli bo‘lishi kerakligini ta’kidlaydi. “Mehrobdan chayon” ham o‘zining chuqur mazmuni va badiiy yuksakligi bilan jadid adabiyotining eng muhim asarlaridan biri hisoblanadi. “Mehrobdan chayon” asarida jaholat, adolatsizlik va mutaassiblik qattiq tanqid qilinadi. Adibning ijodi jadid adabiyotining asosiy maqsadlarini o‘zida mujassam etadi. U xalqni uyg‘onishga, birlikka va taraqqiyotga undadi. Qodiriyning qahramonlari ilmli, vatanparvar va erkin fikrlovchi insonlar sifatida gavdalanadi. Shu jihatdan uning asarlari bugungi yoshlar tarbiyasida ham katta ahamiyatga ega. Abdulla Qodiriy faqat yozuvchi emas, balki jasoratli publitsist ham edi. U gazeta va jurnallarda maqolalar yozib, xalqni ilm-ma’rifatga chaqirdi. Jamiyatdagi kamchiliklarni ochiq tanqid qildi. Ayniqsa, savodsizlik, dangasalik va eskicha fikrlashni qoraladi. Adibning hajviy asarlari ham xalq orasida mashhur bo‘lgan. U kulgi orqali jamiyatdagi illatlarni ko‘rsatishga muvaffaq bo‘ldi. Bu esa uning ijodining ta’sir kuchini yanada oshirdi. 1930-yillarda sobiq Sovet Ittifoqida ko‘plab ziyolilar qatag‘onga uchradi. Abdulla Qodiriy ham ana shu zulm qurbonlaridan biri bo‘ldi. U “xalq dushmani” degan nohaq ayblov bilan hibsga olinib, 1938-yilda qatl etildi. Bu o‘zbek adabiyoti va madaniyati uchun katta yo‘qotish edi. Ammo mustaqillik yillarida Abdulla Qodiriyning nomi oqlandi va uning ijodi yana xalqimizga qaytarildi. Bugungi kunda adib nomi hurmat bilan tilga olinadi. Uning asarlari maktab va oliy ta’lim muassasalarida o‘rganiladi. Hozirgi davrda ham Abdulla Qodiriy asarlari o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Chunki adib ilgari surgan g‘oyalar — ilm-ma’rifat, vatanparvarlik, adolat va insoniylik bugungi jamiyat uchun ham juda muhimdir. Qodiriyning qahramonlari yoshlarni halollik, mardlik va fidoyilikka undaydi. Ayniqsa, Otabek obrazi yosh avlod uchun chinakam ibrat maktabidir. Adibning asarlari orqali o‘quvchilar o‘z xalqining tarixini, qadriyatlarini va milliy ruhini chuqurroq anglaydilar. Bugungi kunda Abdulla Qodiriy nomidagi bog‘lar, ko‘chalar, maktablar va institutlar mavjud. Bu xalqimizning buyuk adibga bo‘lgan cheksiz hurmatining ifodasidir. Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qodiriy jadid adabiyotining eng yorqin va ulug‘ siymolaridan biridir. U o‘zining boy ijodi orqali o‘zbek xalqining ma’naviy taraqqiyotiga ulkan hissa qo‘shdi. Adib asarlarida milliy uyg‘onish, ilm-ma’rifat, adolat va insoniylik g‘oyalari yuksak mahorat bilan tasvirlangan. Qodiriyning romanlari nafaqat o‘z davrining, balki bugungi kunning ham bebaho ma’naviy boyligi hisoblanadi. Uning hayoti va ijodi yosh avlod uchun mardlik, vatanparvarlik va ma’rifat timsoli bo‘lib qoladi. Abdulla Qodiriy nomi o‘zbek adabiyoti tarixida abadiy yashaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, Abdulla Qodiriy o‘zbek jadid adabiyotining eng yorqin va zabardast siymolaridan biri sifatida milliy adabiyotimiz taraqqiyotida beqiyos o‘rin

egallaydi. Uning ijodida jadidchilik harakatining asosiy g‘oyalari — milliy uyg‘onish, ma’rifatparvarlik, xalqni ilm va taraqqiyotga chorlash, ijtimoiy adolat hamda milliy o‘zlikni anglash masalalari chuqur badiiy ifodasini topgan. Adibning “O‘tkan kunlar” va “Mehrobdan chayon” romanlari o‘zbek romanchiligining shakllanishi va rivojida muhim bosqich bo‘lib, ularda xalqning tarixiy taqdiri, jamiyatdagi ijtimoiy ziddiyatlar, jaholat va adolatsizlikning salbiy oqibatlari mahorat bilan tasvirlangan. Qodiriy tarixiy voqealarni shunchaki bayon etish bilan cheklanmay, ular orqali o‘z davrining muammolarini ko‘rsatishga, o‘quvchini mushohada qilishga va millat kelajagi haqida fikrlashga undagan. Qodiriy ijodining yana bir muhim jihati shundaki, adib milliy ruh va xalqona til imkoniyatlaridan unumli foydalanib, o‘zbek nasrida o‘ziga xos badiiy uslubni shakllantirdi. Uning asarlaridagi obrazlar, xususan, Otabek, Kumush, Anvar va Ra’no kabi qahramonlar orqali insoniylik, vatanparvarlik, muhabbat, sadoqat va ma’rifat kabi umuminsoniy qadriyatlar ulug‘lanadi. Shu jihatdan Abdulla Qodiriy nafaqat o‘zbek jadid adabiyotining, balki zamonaviy o‘zbek milliy adabiyotining rivojiga katta hissa qo‘shgan ijodkor sifatida qadrlanadi. Uning boy adabiy merosi bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Qodiriy asarlari yosh avlodni milliy o‘zlikni anglash, Vatanga muhabbat, ilm-ma’rifatga intilish va adolatparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim ma’naviy manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli Abdulla Qodiriy nomi va ijodi o‘zbek adabiyoti tarixida hamisha yorqin siymo sifatida yashaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Qodiriy A. O‘tkan kunlar. — Toshkent: Sharq, 2019.
2. Qodiriy A. Mehrobdan chayon. — Toshkent: Sharq, 2019.
3. Qodiriy A. Tanlangan asarlar. 3 jildlik. — Toshkent: Fan, 1988–1990.
4. Karimov N. Abdulla Qodiriy: Hayoti va ijodi. — Toshkent: Akademnashr,2004.
5. Sharafiddinov O. Abdulla Qodiriy. — Toshkent: Fan, 1968.
6. Normatov U. O‘tkan kunlar hayrati. — Toshkent, 1994.
7. Karimov B. O‘zbek jadid nasri va Abdulla Qodiriy // Uzbekistan: Language and Culture. — 2022. — №2.
8. “XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi”. Darslik. — Toshkent, 1999.
9. Sulton I. Adabiyot nazariyasi. — Toshkent: O‘qituvchi, 1980.
10. Normatov U. Badiiyat cho‘qqilari. — Toshkent: Adabiyot va san’at, 1